

Läsutveckling med talböcker

av Anita Hildén
speciallärare

Inledning

Talböcker är inläsningar av tryckta böcker. Framställning och användning av talböcker regleras i 17 § upphovsrättslagen. Elever med läshinder kan låna dem från folkbibliotek och skolbibliotek.

Talböcker framställs i DAISY-format vilket gör att de går att bläddra, söka, sätta bokmärken i och att de oftast ryms på en enda cd-romskiva.

En talbok innehåller vanligen endast inläsningen men sedan några år finns också DAISY text och ljud som innehåller originalbokens text och i de flesta fall även bilderna.

Efter hand som inläsningen pågår i datorn färgmarkeras motsvarande avsnitt i texten på skärmen.

DAISY text och ljud går även att lyssna på i fristående talbokspelare på vanligt sätt, men då har man förstås inte någon nytta av texten.

Idéerna i denna broschyr bygger på läsforskning, tidigare publikationer samt erfarenheterna från de elever och lärare i Lidingö stad som har testat ett antal titlar DAISY text och ljud och sedan besvarat en enkät (Hildén 2008).

Läslust

Flera läsforskare pekar på möjligheten att öka ett barns engagemang och intresse för läsning genom att låta dem få använda inlästa böcker. Detta lässätt kan bryta den onda cirkeln och öppna för den goda (Høien & Lundberg 1999). En elevkommentar från Lidingöstudien låter så här:

– Man förstår bättre när man ser bilderna. Jag har svårt att läsa liten text i böcker och tycker det är skönt att texten kan bli större.

Det är de lästekniska aspekterna som är huvudproblemet för elever med grava läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Den traditionella läsformeln är: $Läsning = Avkodning \times Förståelse$ ($L = A \times F$)

Man understryker dock att det råder ett interaktionsförhållande i och med att formeln är uppställd som en ekvation (Høien & Lundberg 1999). Svårigheten i avkodningen kan minska eller elimineras helt med en uppläst bok. Genom att välja en bok där barnet känner till innehållet kan motivationen att läsa öka. Det kan vara att läsa en bok som man sett på film eller en bok som jämnåriga pratar om. För barnen i undersökningen och för många som är ovana att lyssna på böcker handlar det om att lära sig "läsa med öronen". Det gör man bäst då man är mycket motiverad och nyfiken på det som ska hända längre fram i boken.

Läsförståelse

För barn som har problem med att lära sig läsa är det viktigt att vi läser högt. Genom högläsningen får barnen möta skriftspråkets form som skiljer sig från talspråkets dialogform. De får alltså möjlighet att stifta bekantskap med det kompletta, sammanhängande språk som förekommer i texter. När barn läser själva måste de kunna återskapa ett sammanhängande språk. För vissa barn kan detta vara svårt. Dessa barn kan genom att använda talböcker få möjlighet att lyssna till skriftspråk (Frost 2002).

Det är individuellt hur mycket text ett barn kan lyssna till åt gången. För att förstärka förståelsen kan man som vuxen lyssna tillsammans på bokens början. Ta en paus i uppläsningen och ställ frågor på bokens innehåll. Öka intervallen mellan lyssnandet och frågorna. När den vuxne upplever att eleven har kommit in i handlingen kan han/hon lyssna till resten av boken på egen hand.

Genom att lyssna på berättelser kommer man att hjälpa ett barn

att behålla sitt intresse för läsning och böcker. En lärares och en elevs kommentar efter att ha läst boken "Bullers buller":

– Vanligtvis klarar han inte så svåra böcker. Idag är han frälst och vill låna fler Buller-böcker.

– Boken är spännande. Jag brukar inte läsa den här sortens böcker. Jag kunde nästan inte sluta.

Dessutom kommer den här typen av läsning att ge eleven ordföråd och idéer på samma sätt som om han eller hon läste på egen hand (*Schaywitz 2003*).

DAISY text och ljud innehåller oftast bilder. De flesta eleverna tyckte att bilderna gjorde det lättare och roligare att läsa eller lättare att förstå innehållet i en bok.

Ibland sägs det att avkodning är viktigare än förståelse, men det är möjligt att man ska ändra ordningsföljden och i stället börja med läs-förståelsen i de fall då eleven får texten uppläst av datorn samtidigt som texten exponeras (*Andresen 2007*).

Avkodning

När barnen läser själva måste de kunna återskapa ett sammanhängande språk. Det kan i sig vara svårt. Men problemen förvärras naturligtvis om deras förmåga att avkoda är bristfällig – så att det blir omöjligt att uppnå ett samspel mellan avkodning och förståelse. När man stärker barns språkliga kontroll över texten ökar också deras möjligheter att få kontroll över de metaspråkliga insikterna.

Genom att läsa om samma text många gånger hjälper vi eleverna att skaffa sig språklig kontroll över texten (*Frost 2002*). I fasen innan eleverna börjar läsa en text kan de behöva etablera nödvändig förförståelse genom samtal, utbyte av erfarenheter i ämnet etc. Denna förförståelse kan leda fram till en mer intensiv läsning. Läsning består av de två huvudkomponenterna avkodning och läsförståelse.

En elev kommenterar så här:

– Det är bra att jag inte behöver läsa själv, första gången, eftersom det är så många ord. Om jag läst själv skulle jag inte ha orkat.

Senare års forskning har visat att elevernas djupare textförståelse stärks, om man börjar med att läsa texten extensivt, som en översiktsläsning (*DfES 2005*). Många yngre elever kan också lättare fördjupa sig i utvalda delar av innehållet, när de har fått en överblick. Detta beror på att yngre elever har en helhetsorienterad inlärningsstil (*Dunn 2003*).

När eleven sedan fått en tillräcklig förförståelse för ett textinnehåll, kan de ändra läsmetod från översiktsläsning till normalläsning och även djupläsning. Några elever kan använda datoruppläsning, medan många andra läser med ögonen eller med en kombination av ögon och öron (Andresen 2007, Myrberg 2001).

Det här är något vi sett då eleverna fått tillgång till texter i böckerna med DAISY text och ljud. Eleverna uppskattar att de ser texten och att uppläsningen ledsagas av den gula markeringen. De uttrycker att det blir lättare att läsa texter på det här sättet. En pojke uttrycker:

– På det här sättet kan jag läsa böcker med svårare text än när jag läser en vanlig bok.

Talbok för lästräning

Flera av talböckerna är skapade för lästräning. De är då inlästa i två olika läshastigheter. Ett fungerande arbetssätt är att först låta eleven få lyssna till texten så att han/hon får en förförståelse för innehållet. Välj uppläsningshastighet 1 eller 2.

Låt eleven lyssna till uppläsning av en mening eller ett litet stycke. Låt honom/henne lyssna på meningen så många gånger att han/hon känner sig mogen att läsa texten högt på egen hand, antingen från den tryckta boken eller på skärmen om det är DAISY text och ljud.

Dessa arbetssätt stöds av Frost (2002) som beskriver att barn har större förmåga att koncentrera sig på bearbetningen av detaljer när de kan arbeta utifrån en färdighet. Under uppläsningens gång kan de koncentrera sig på att "matcha" de upplästa orden med texten. Detta är ett sätt att närma sig läsningen av en viss text innan barn får övergå till att självständigt läsa texten.

Elever som arbetat på detta sätt med DAISY text och ljud kom ihåg texten och kunde sedan läsa den riktigt bra. Eleverna läste lika bra som om de tränat flera gånger på en text i en bok och de fick snabbare ett läsflyt (Hildén 2008).

Eleven skaffar sig också en teknisk inblick i vad sammanhängande läsning innebär, vilket annars är svårt att åstadkomma. Givetvis måste man välja texter som är lagom svåra. Texter för avkodning ska ligga inom elevens proximala – närmaste utvecklingszon (Frost 2002).

Talbok för att minnas fakta

När eleven har lärt sig att "läsa med öronen" och att minnas den upplästa texten kan han/hon med fördel lyssna till faktaböcker. Det viktiga med läsning av tryckta böcker eller inlästa läromedel är att kunna lyssna efter något i innehållet. Det här blir extra viktigt i böcker med faktainnehåll.

- **Ge eleven instuderingsuppgifter. Det kan vara frågor som man söker ett svar på eller ett innehåll som ska återberättas. Ge dessa uppgifter innan eleven börjar läsa talboken.**
- **Använd funktionen att sätta bokmärke.**
- **Gör paus i läsningen och använd gärna ett skrivprogram i datorn för att göra anteckningar.**

Metoden upplevs som rolig och stimulerande och den ger ofta goda resultat. DAISY text och ljud som är multisensorisk passar särskilt bra, dvs. den aktiverar flera sinnen, elevens uppmärksamhet fångas och hjälper eleven att upprätthålla koncentrationen. Detta lässätt ger tillräckligt med repetitioner för att befästa ordigenkänning. Självkänslan stärks då det är lättare att lyckas med läsning av faktaböcker och inlästa läromedel med DAISY text och ljud.

Vissa elever i särskolan kan behöva längre tid och fler lästillfällen än elever i grundskolan. Det visade sig att för barn med autism kan ett nytt arbetssätt behöva introduceras steg för steg. Många elever har endast kommit i kontakt med tryckta böcker och då måste man gå från det kända och göra det okända till en ny trygg erfarenhet. Man kan behöva variera introduktionen av DAISY text och ljud. Vissa elever startar med enbart uppläsning, andra kan ha den tryckta boken framför sig. Undan för undan kan eleven själv välja när en uppläsning ska starta eller göra en paus i uppläsningen.

Resultatet av undersökningen visar att de flesta vill fortsätta att läsa fler böcker med DAISY text och ljud.

– Jag orkade läsa längre. Jag brukar bli så trött när jag läser böcker. Det var roligt. Jag skulle vilja låna sådana här böcker på biblioteket.

Referenser

Andresen, B. (2007) Framgångsrik läs- och skrivutveckling.
<http://www.elevdata.se/profil/download/Bent%20B%20Svensk%20kort.pdf> (hämtat 080815)

DfES (2005) Understanding Reading Comprehension 1. What is reading comprehension? London. DfES
http://www.standards.dfes.gov.uk/primaryframeworks/downloads/PDF/yr5_6_timeline_rding_comp_1.pdf
(hämtat 081011)

Dunn, R. (2003) Artikelsamling om læringsstile. Aalborg. Dafolo

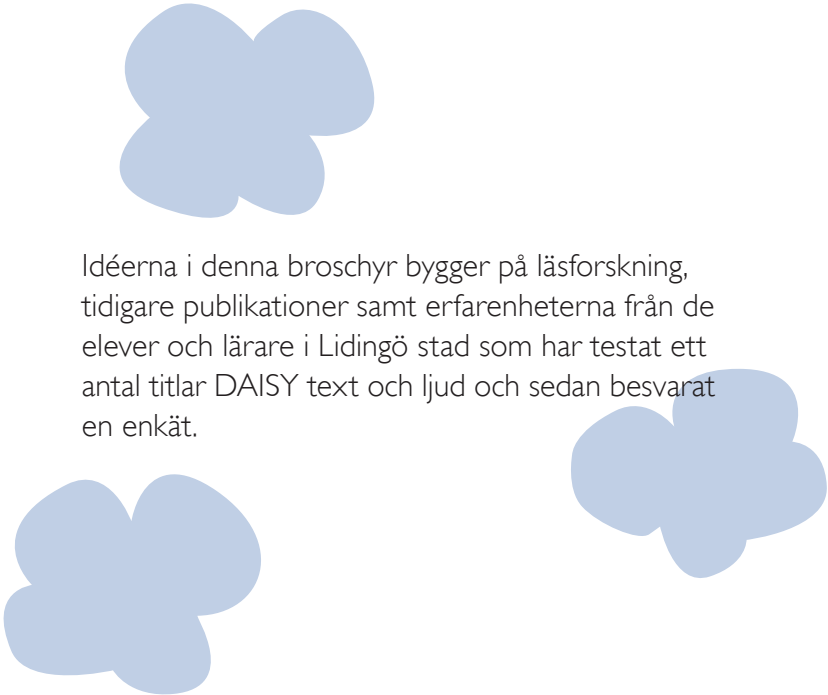
Frost, J. (2002) Läsundervisning praktik och teori. Natur och Kultur. Stockholm

Hildén, A. (2008) DAISY text och ljud. TPB. Stockholm

Høien, T. & Lundberg, I. (1999) Dyslexi från teori till praktik. Natur och Kultur. Stockholm

Myrberg, M. (2001) Att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter Skolverket www.skolverket.se

Shaywitz, S. (2003) Overcoming dyslexia: a new and complete science-based program for reading problems at any level Knopf. New York

Idéerna i denna broschyr bygger på läsforskning, tidigare publikationer samt erfarenheterna från de elever och lärare i Lidingö stad som har testat ett antal titlar DAISY text och ljud och sedan besvarat en enkät.